

admonet : *Filiæ tibi sunt? noli faciem tuam hilarum ad eas ostendere* (Eccl. vii, 26).

22. Nec austeritatem tamen suadeo tibi, sed gravitatem. Illa infirmiores fugat, hæc reprimit leviores, Illa, si adsit, odibilem; hæc, si desit, contemptibilem reddit: in omnibus tamen modus melior. Ego nec severius velim, nec dissolutius. Quid hæc moderate gratius, ut nec de severitate sis oneri, nec de familiaritate contemptui? In palatio papam, domi te patremfamilias exhibe. Ament te domestici tui: si non, facito ut timeant. Utilis semper custodia oris, quæ tamen affabilitatis gratiam non excludat. Ergo ubique frenanda lingua præceps, maxime autem in convivio. Ille convenientior habitus, si tu actu quidem severus sis, vultu serenus, verbo serius. Capellani, et qui tecum jugiter divinis intersunt officiis, non sint sine honore. Tuum est tales tibi providere, qui digni sint. Serviatur eis ab omnibus tanquam tibi. Necessaria de manu tua accipiant. His contenti sint quæ tu provideris illis: tu vide ne egeant. Super hoc quem forte ab adventantibus petere deprehendes, judica Giezitam (IV Reg. v, 20-27): id de ostiariis, id de cæteris officialibus decernendum. Verum hoc ex abundanti: nam formam istam jam olim a te positam recordamur. Quid tuo dignius apostolatu? quid salubrius ad conscientiam, honestius ad famam, utilius ad exemplum? Optimus canon, qui projicit avaritiam ex calumnia, et non a conscientia tantum.

CAPUT VII.

Epilogus seu summa eorum quæ in pontifice requiruntur.

23. Libet jam et hunc claudere librum: sed in

LIBER QUINTUS.

445 CAPUT PRIMUM.

De his quæ supra nos sunt, id est de Deo rebusque divinis, considerationem instituit, ad quas modo per creaturas erigimur.

1. Libri superiores, etsi de consideratione inscribantur, plurimum tamen habent actionis admistum dum res aliquas non considerandas tantum, sed agendas docent vel monent. A qui in manibus modo est, sola in consideratione versabitur. Quæ enim supra sunt (id quidem instat (62) actu non indigent, sed inspectu. Non est quod in eis actites, quæ uno modo semper sunt, et in æternum; porro aliqua et ab æterno. Et hoc velim solerter advertas, vir sagacissime Eugeni, quia toties peregrinatur consideratio tua, quoties ab illis rebus ad ista deflectitur inferiora et visibilia, sive intuenda ad notitiam, sive

(62) Aliis, ut quidem constat; sed legendum instat, id est, id modo exsequendum restat.

(63) Varia hic lectio, quidam scripti: *appropriare*

A calce aliqua velim vel ante dicta quasi epilogoando repetere, vel addere prætermissa. Consideres ante omnia sanctam Romanam Ecclesiam, cui Deo auctore præes, Ecclesiarum matrem esse, non dominam: te vero non dominum episcoporum, sed unum ex ipsis; porro fratrem diligentium Deum, et participem timentium eum. De cætero oportere te esse considera formam justitiæ, sanctimoniam speculum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorem, doctorem gentium, Christianorum ducem, amicam Sponsi, Sponsæ paranymphum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum advocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, viduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terræ, orbis lumen, sacerdotem Altissimi, vicarium Christi, christum Domini: postremo deum Pharaonis. Intellige quæ dico: dabit tibi Dominus intellectum. Ubi malitiæ juncta potentia est, aliquid tibi supra hominem præsumendum. Vultus tuus super facientes mala. Timeat spiritum iræ tuæ, qui hominem non veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempsit. Cui irasceris tu, Deum sibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditorum Deum, et contra se paveat. Quod reliquum est, de his quæ supra te sunt, incumbit jam disputatio: quam uno libro, Deo adjuvante, solvere spero, et me pariter absolvere promissione mea.

D appetenda ad usum, sive pro officio disponenda vel actitanda. Si tamen ita versatur in his, ut per hæc illa requirat, haud procul exsulat. Sic considerare, repatriare est (63). Sublimior iste præsentium ac dignior usus rerum, cum juxta sapientiam Pauli, *invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur*. Sane hæc scala cives non egent, sed exsules. Quod vidit ipse hujus sententiæ auctor, qui cum diceret invisibilia per visibilia conspici, signanter posuit, *a creatura mundi* (Rom. i, 20). Et vero quid opus scalis tenenti jam solium? Creatura cœli illa est, præsto habens per quod potius ista intueatur. Videt Verbum, et in Verbo facta per Verbum. Nec opus habet ex his quæ facta sunt, Factoris notitiam mendicare. Neque enim ut vel ipsa noverit, ad ipsa descendit, quæ ibi illa videt, ubi longe melius sunt quam in se ipsis. Unde nec medium requirit ad ea est, alii repatriare est. Horstius cum paucis utramque habet. *Repatriare* rectius ad sensum, ut opponatur exsilio, ut infra num. 2, *Repatriasse erit hoc, etc.*

corporis sensum: sensus ipsa sibi, se ipsa sentiens. Optimum videndi genus, si nullius egueris, ad omne quod libuerit (*al. add. nosse*), te contentus. Alioquin juvari aliunde, obnoxium fieri est minusque a perfecto istud, et minus liberum.

2. Quid, quod et inferioribus egēs? nonne præposterum hoc et indignum? Plane superiorum quædam injuria est, inferiorum operam desiderare: a qua injuria nemo hominum perfecte vindicabitur, nisi cum quisque evaserit in libertatem filiorum Dei. Nempe erunt hi omnes docibiles Dei (*Joan. vi, 45*), et nulla interveniente creatura, solo beati Deo. Repatriasse erit hoc, exisse de patria corporum in regionem spirituum. Ipsa est Deus noster, maximus spiritus, maxima mansio spirituum beatorum: et ne quid hic sibi usurpet sensus (*al. add. carnis*) seu imaginatio, veritas est, sapientia est, virtus, æternitas, summum bonum. Unde (*al. add. a quo*) interim absumus: et ubi sumus, vallis est lacrymarum, in qua sensualitas regnat, et consideratio exulat: in qua libere quidem et potestative se exserit sensus corporeus, sed intricatus caligat oculus spiritualis. Quid igitur mirum, si ope indigenæ advena indiget? Et felix secundum tempus viator, qui civium beneficium, sine quo transire non potest, in obsequium convertere potuit, utens, non fruens: urgens, non potens; exactor, non supplex.

CAPUT II.

Assignat varios considerationis gradus.

3. Magnus ille, qui usum sensuum, quasdam veluti civium opes, expendere satagit, dispensando 446 in suam et multorum salutem. Nec ille minor qui hunc sibi gradum ad illa invisibilia philosophando constituit: nisi quod hoc dulcius, illud utilius; hoc felicis, illud fortius esse constat. At omnium maximus, qui spreto ipso usu rerum et sensuum, quantum quidem humanæ fragilitati fas est, non ascensoriis gradibus, sed inopiatis excessibus, avolare interdum contemplando ad illa sublimia consuevit. Ad hoc ultimum genus illos pertinere reor excessus Pauli. Excessus, non ascensus: nam raptum potius fuisse, quam ascendisse ipse se perhibet (*II Cor. xii, 1-4*). Inde est quod dicebat: *Sive mente excedimus, Deo* (*Id. v. 13*). Porro hæc tria ita contingunt, cum consideratio, etsi in loco peregrinationis suæ, virtutis studio, et adjutorio gratiæ facta superior, sensualitatem aut premit ne insolenscat, aut cogit ne evagetur, aut fugit ne inquinet. In primo potentior, in secundo liberior, in tertio purior. Puritalis siquidem et alacritatis pariter alis fit ille volatus.

4. Vis tibi has considerationis species propriis distingui nominibus? Dicamus, si placet, primam dispensativam, secundam æstimativam, tertiam speculativam. Horum nominum rationes definitiones declarabunt. Dispensativa est consideratio sensibus sensibilibusque rebus ordinate et socialiter utens ad promerendum Deum. Æstimativa est consideratio prudenter ac diligenter quæque scrutans

A et ponderans ad vestigandum Deum. Speculativa est consideratio se in se colligens, et, quantum divinitus adjuvatur, rebus humanis eximens ad contemplandum Deum. Puto vigilanter advertis aliarum hanc esse fructum: cæteras, si non referantur ad istam, quod dicuntur videri posse, sed non esse. Et prior quidem absque intuitu hujus multa serit, et nihil metit: sequens vero nisi ad istam se dirigat, vadit, sed non evadit. Ergo quod prima aptat, secundat odorat, tertia gustat. Ad quem tamen gustum perducunt et cæteræ, etsi tardius: nisi quod prima laboriosius, secunda quietius pervenitur.

CAPUT III.

Ea quæ supra nos sunt, Deum scilicet et Angelos, investigari opinione, fide et intellectu.

B 5. Dixisti, inquis, satis qua ascendatur: etiam quo ascendendum, dicere habes. Falleris, si id speras: ineffabile est. Tu me existimas loqui quod oculus non vidit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascendit? *Nobis, inquit, revelavit Deus per Spiritum suum* (*I Cor. ii, 9, 10*). Ergo quæ supra sunt non videbo docentur, sed spiritu revelantur. Verum quod sermo non explicat, consideratio quærat, oratio expetat, mereatur vita, puritas assequatur. Sane eorum admonitus quæ supra sunt, non te existimes mitti a me suspicere solem, lunam, stellas, non ipsum firmamentum, non aquas quæ super cœlos sunt. Ista siquidem omnia, etsi supra loco, pretio infra sunt, et dignitate naturæ: sunt enim corpora. Tui portio spiritus est, quo superius quidpiam frustra quæris, quod non sit spiritus. Porro spiritus est Deus, sunt et Angeli sancti, et hi supra te. Sed Deus natura, Angeli gratia superiores sunt. Unum siquidem tui et Angeli optimum ratio est: Deus vero non sui aliquid optimum habet, unum optimum totus. Is, et qui cum eo sunt beati spiritus, tribus modis, veluti viis totidem, nostra sunt consideratione 447 vestigandi opinione, fide, intellectu. Quorum intellectus rationi innititur, fides auctoritati, opinio sola veri similitudine se tuetur. Habent illa duo certam veritatem sed fides clausam et involutam, intelligentia nudam et manifestam: cæterum opinio certi nihil habens, verum per verisimilia quærit potius, quam apprehendit.

D 6. Omnino in his cavenda confusio, ne aut incertum opinionis fides figat, aut quod firmum fixumque est fidei, opinio revocet in quæstionem. Et hoc sciendum, quia opinio, si habet assertionem, temeraria est: fides, si habet hæsitatiouem, infirma est: item intellectus, si signata fidei tenet irrumpere, reputatur effractor, scrutator majestatis. Multi suam opinionem intellectum putaverunt, et erraverunt. Et quidem opinio potest putari intellectus; intellectus opinio non potest. Unde hoc accidit? Profecto quia hæc falli potest, ille non potest: aut si falli potuit, intellectus non fuit, sed opinio. Verus nempe intellectus certam habet non modo veritatem, sed notitiam veritatis. Possumus singula hæc ita definire,

Fides est voluntaria quædam et certa prælibatio necdum propalata veritatis. Intellectus est rei cujuscunque invisibilis certa et manifesta notitia. Opinio est quasi pro vero habere aliquid, quod falsum esse nescias. Ergo, ut dixi, fides ambiguum non habet; aut si habet, fides non est, sed opinio. Quid igitur distat ab intellectu? Nempe quod etsi non habet incertum non magis quam intellectus, habet tamen involucrum, quod non intellectus. Denique quod intellexisti, non est de eo quod ultra quæras: aut si est, non intellexisti. Nil autem malumus scire quam quæ fide jam scimus. Nil supererit ad beatitudinem, cum quæ jam certa sunt nobis fide, erunt æque et nuda.

CAPUT IV.

Angeli quomodo considerandi.

7. His ita expeditis, age jam dirigatur consideratio in eam quæ sursum est Jerusalem mater nostra, ac totis tribus memoratis viis caute et vigilanter vestigemus investigabilia: quatenus tamen licet, vel magis quatenus nobis donabitur. Et primo quidem cives spiritus esse illic potentes, gloriosos, beatos, distinctos in personas, dispositos in dignitates, ab initio stantes in ordine suo, perfectos in genere suo, corpore æthereos (64-65), immortalitate perpetuos, impassibiles non creatos, sed factos, id est gratia, non natura; mente puros, affectu benignos, religione pios, castimonia integros, unanimitate individuos, pace securos, a Deo conditos, divinis laudibus et obsequiis deditos. Hæc omnia legendo comperimus, fide tenemus. Quamquam de corporibus horum non modo unde sint, sed an aliquatenus sint, hæret sententia aliquorum. Unde si quis inter opinabilia magis id ponendum censerit, non contendo. Porro intellectu præditos, non fide, non opinione, sed intellectu capimus; quia non possunt hujus expertes, et Dei simul participes esse. Sunt et nomina quædam nota nobis similiter ex auditu, per quæ harum beatitudinum etiam quæ non liquido mortalium percipit auditus, officia, merita, gradus, ordines, utcumque a nobis conjici et discerni queunt. Sed enim quod ex auditu non est, jam non ex fide: nam fides ex auditu (*Rom. x 17*). Itaque opinando

(64-65) Confer sermonem 5 in Cantica, ubi de corporibus angelorum, et ibi notas.

(66) Novem esse angelorum ordines, nec plures, nec pauciores; gradu ac dignitate inter se distinctos sententia est multorum Patrum consensu tradita. Nam ita sentit Ignatius epist. ad Trallian.; Dionysius, De cælest. hierach. cap. 6, ubi ex instituto eam rem tractans, tres constituit angelorum hierarchias, et singulas in tres ordines subdividit. Hos sequuntur Gregor. hom. 34 super Evang., Hieron. lib. II, Apolog. advers. Rufin., Chrys. hom. 4 super gen. Rupert. lib. III, de process. Sp. S. cap. 6, et Bernard. noster, præter locum præseutem, serm. de S. Martino, et hom. 8 in Cantica. In ordine tamen horum ordinum constituendo Patres variant, nec certæ collocationis rationem habuisse videntur. Qua de re v. S. Thom. 1. p. q. 108, a. 6.

Porro observa Bernardum de hac materia sobrie admodum et opinando potius, quam affirmando locutum. Nam quot sint angelorum ordines, et quibus

ista dixerimus. Ad quid enim coelestium nomina innotuerunt, si ne opinari quidem salva fide aliquid licet de rebus, quarum nomina sunt? Angeli, Archangeli, Virtutes, Potestates, Principatus, Dominationes, Throni, Cherubin, et Seraphin, hæc nomina. Quæ significata eorum? Nullane inter illos spiritus qui simpliciter Angeli, et eos qui Archangeli nuncupantur, distantia?

8. Quid ergo sibi vult gradualis distinctio hæc (66)? Putemus **118** Angelos dici (nisi ut convenientius aliquid considerasti) qui singuli singulis hominibus dati credentur; *missi in ministerium, secundum Pauli doctrinam, propter eos qui hæreditatem capiunt salutis* (*Hebr. 1, 14*): de quibus Salvator, *Angeli eorum semper vident faciem Patris* (*Matth. XVIII, 10*). Pu-

temus his præesse Archangelos, qui conscii mysteriorum divinorum, non nisi ob præcipuas et maximas causas mittuntur. E quibus magnus ille archangelus Gabriel missus legitur ad Mariam (*Luc 1, 26*), ob causam utique, qua major esse non potuit. Putemus esse super istos Virtutes esse, quorum nutu vel opere signa et prodigia in elementis, sive ex elementis facta apparent ad commotionem mortalium. Inde est fortassis, quod cum in Evangeliiis legas: *Erunt signa in sole et luna et stellis*, paulo host habes, *Nam virtutes calorum movebuntur* (*Luc XXI, 25, 26*); hinc minirum spiritus, per quos signa fiunt. Putemus Potestates superiores istis, quarum virtute potestas tenebrarum comprimitur, et coercetur malignitas acris hujus, ne quantum vult noceat: ne malignari, nisi ut prosit, possit. Putemus Principatus his quoque prælatos, quorum moderamine et sapientia omnis in terris principatus constituitur, regitur, limitatur, transfertur, mutilatur, mutatur. Putemus Dominationes adeo cunctis supereminere præfatis ordinibus, ut respectu horum cæteri videantur omnes administratorii spiritus, et ad istos, tanquam ad dominos, referri regimina Principatum, tutamina Potestatum, operationes Virtutum, revelationes Archangelorum, curam et providentiam Angelorum. Putemus Thronos alto etiam ab his evolasse recessu, qui ex eo quod sedent, Throni dicuntur; et ex eo sedent, quod sedit in eis Deus.

inter se proprietatibus discreti, res est a sensibus, atque experientia mortalium longe remotissima. Proindeque in loco obscuro et caliginoso non temere figendus gressus, namque ex humanis rationibus definiendum, sed procedendum caute, quousque Scripturæ sacræ et Ecclesiæ nobis auctoritas prælexerit. Unde et Sancti Patres hanc rem parce et sobrie sibi tractandam putarunt, uti videre est apud Hilarium Enarr. psal. cxxxix; Aug. in Ench. cap. 58, ubi fatetur ingenue, se ignorare quomodo se habeat beatissima illa et suprema societas; et quæ ibi sint differentie personarum, Idem lib. ad Orosium cont. Priscill. et Orig. profitetur, sed nec in ea ignorantia ullum esse periculum ait. Quin et ipse Dionys., De cælest. hierach., cap. 6, ubi tractationem de angelorum ordinibus aggreditur, præfatur solum Deum et angelos scire, quot sint, et qui coelestium naturarum ordines. Sed vide S. Thom. loc. cit., art. 5 et 6, et ibid. Comment.

Neque enim sedere in eis qui non sederent posset. Quæris quid [*al. quam*] illam sentiam sessionem? Summam tranquillitatem, placidissimam serenitatem, pacem quæ exsuperat omnem intellectum. Talis est qui sedet in Thronis Dominus sabaoth, judicans omnia cum tranquillitate, placidissimus, serenissimus, pacatissimus. Et tales sibi constituit Thronos, simillimos sibi. Putemus Cherubin ex ipso sapientiæ fonte, ore Altissimi haurientes, et refundentes fluentia scientiæ universis civibus suis. Et vide ne is sit, quem propheta loquebatur, fluminis impetus lætificans civitatem Dei (*Psal. XLV, 5*). Putemus Seraphin, spiritus totos divino igne succensos, succendere universa, ut singuli cives singulæ sint lucernæ ardentes et lucentes; ardentes charitate, lucentes cognitione.

9. O Eugeni, quam bonum est nos hic esse! quam fore melius, si quando tamen toti sequamur quo ex parte præcessimus! Præcedimus animo, et ne ipso quidem toto, sed parte modica nimis. Affectus jaacent mole corporea prægravati et luto hærentibus desideriis, sola interim arida et tenuis consideratio prævolat. Et tamen ex tantillo quod jam datur, libet exclamare: *Domine dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ* (*Psal. XXV, 8*). Quid si totam se colligat anima, et reductis affectibus, e cunctis locis, quibus captivi tenentur, timendo quæ non oportet, amando quæ non decet, dolendo vane, gaudento vanius, cum his ineat tota libertate volatum, pulset, impetu spiritus, et in pinguedine gratiæ illabatur? Nonne cum cœperit circuire lucidas mansiones, et sinum illum etiam Abrahæ curiosius perscrutari, et sub altari, quodcumque illud est (67), martyrum revisere animas, in prima stola secundam patientissimam expectantes, multo magis tunc instabit loquens cum propheta: *Unam petii a Domino: hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, ut videam voluntatem Domini ac visitem templum ejus*? (*Psal. XXVI, 4*). Quidni ibi videatur cor Dei? quidni ibi probetur quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta? Bona in se, placens in effectibus, beneplacens fruentibus, perfecta perfectis, et nihil ultra quærentibus. Patent viscera misericordiæ, patent cogitationes pacis, divitiæ salutis **119**, mysteria bonæ voluntatis; benignitatis arcana, quæ clausa mortalibus, etiam ipsis electis suspecta sunt. Id quidem salubriter, ne desinant timere, dum necdum digne amare idonei inveniuntur.

10. Cernere est in his qui Seraphin appellantur, quomodo amet qui unde amet non habet, sed est et qui nihil horum quæ fecerit odit: quos salvandos fecit, quomodo foveat, quomodo provehat, quomodo amplexetur, quomodo delicta electæ juventutis (68), et paleas ignorantiarum ejus ignis ille

(67) Ex his verbis patet, Bernardum sermone 2 in festo Omnium Sanctorum non ita sensisse de altari illo, quasi intellectu aut fide id sibi constaret: sed tantum opinative cententiam suam dixisse

consumens, ipsam purgatissimam et suo amore dignissimam reddat, Cernere est in Cherubin, qui plenitudo scientiæ dicuntur, Deum scientiarum dominum esse, qui solus solam nesciat ignorantiam, qui totus sit lux, at tenebræ in eo non sint ullæ; totus sit oculus, et qui minime aliquando fallitur, quia minime clauditur; qui extra se non quærat lumen, cui admoveatur ut videat, ipse qui videt, ipse unde videt. Cernere est in Thronis, quam non suspectus omni innocentæ judex sedeat in his, qui circumvenire nolit, circumveniri non possit, quippe sic amans, et sic videns. Nec vacat sessio: tranquillitatis insigne est. De vultu tali judicium meum prodeat opto, cui insit amor, error absit, et perturbatio. Cernere est in Dominationibus, quantæ sit Dominus majestatis, cujus nutu imperium constat, et imperio universitas atque æternitas termini sunt. Cernere est in Principatibus principium ex quo omnia; et quomodo a cardine ostium, sic ab ipso regi universitatem. Cernere est in Potestatibus, quam potestative idem princeps quos regit, protegit, contrarias potestates arcens et propulsans. Cernere est in Virtutibus unam ubique æqualiter præsto esse virtutem, per quam omnia, vivificam, efficacem, invisibilem, immobilemque, omnia tamen moventem utiliter, tenentem fortiter: quæ cum in minus usitata effecta apud mortales eruperit, miracula sive prodigia vocant. Cernere postremo et mirari est in Angelis et Archangelis veritatem atque experientiam vocis illius, *Quoniam ipsi cura est de nobis* (*I Petr. 5, 7*); qui talium nos et tantorum non desinit jueundare visitationibus, instruere revelationibus, suggestionibus commovere, sedulitate solatiari.

CAPUT V.

Gratias ac dotes Angelorum a Deo in ipsos derivari.

11. Hæc omnia contulit illis spiritibus ipse qui condidit illos, unus atque idem summus Spiritus, dividens singulis prout voluit. Hæc operatur in illis, hæc dedit operari et illis, sed aliter. Ardent Seraphin, sed igne Dei, vel potius igne Deo. Quod præcipuum est in eis, amant, sed non quantum Deus, nec quomodo. Lucent Cherubin, et scientia eminent, sed participio veritatis; ac per hoc non ut Veritas, nec quantum. Sedent Throni, sed insidentis beneficio. Judicant et ipsi cum tranquillitate, sed non ad mensuram modumve pacis pacantis, pacis quæ exsuperat omnem sensum. Dominantur Dominationes, sed sub Domino domoantur, serviunt pariter. Quid hoc ad summum, sempiternum, singulareque dominium? Præsent Principatus et regunt: sed reguntur et ipsi, ita ut regere jam non norint, si regi desierint. Præcellit in Potestatibus fortitudo: sed qui debent quod fortes sunt, et aliter est fortis, et plus; nec tam fortis quam ipsa fortitudo est. Virtutes,

Hæc fusius in præfatione ad tomum III.

(68) In quibusdam, *neglectæ juventutis*, sed mendose; hic enim agitur de electis.

pro suo ministerio et potentatu satagant excitare corda torpentia hominum innovatione signorum : virtus vero in eis manens, ipsa facit opera. Faciunt et illa, sed in comparatione ejus non faciunt. Denique tantum interest, ut quasi singulariter propheta dicat ad eum, *Tu es Deus qui facis mirabilia* (Psal. LXXV, 15) : et idem de eo, *Qui facit mirabilia magna solus* (Psal. CXXXVI, 4). Adsunt Angeli et Archangeli : sed ille germanior nobis, qui non modo adest, sed inest.

12. Quod si si dicas posse inesse et angelum, non inficior. Memini scriptum : *Et angelus qui loquebatur in 450 me* (Zach. I, 14). Atqui differentia et in hoc. Inest Angelus suggerens bona, non ingerens : inest hortans ad bonum, non bonum creans. Deus sic inest ut afficiat, ut infundat, vel potius ut infundatur et participetur, ita ut unum perinde cum nostro spiritum esse dicere quis non timuerit, etsi non unam personam, unamve substantiam (69). Habes enim : *Qui adhæret Deo, unus spiritus est* (I Cor. VI, 17). Angelus ergo cum anima, Deus in anima. Ille ut contabernalis animæ inest, Deus ut vita. Itaque sicut anima videt in oculis, audit in auribus, odorat in naribus, in faucibus gustat, tangit in toto reliquo corpore : sic Deus diversa in diversis spiritibus operatur ; verbi gratia, in aliis amantem se exhibens, in aliis agnoscentem, in aliis alia facientem, sicut unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem (Id. XII, 7). Quis est iste tam communis in vocibus, tam longe in rebus ? quomodo quem nostris loquimur verbis, in sua reconditus majestate, nostros penitus et aspectus effugit, et affectus ? Audi ipsum quid loquatur hominibus. *Sicut exaltantur cæli a terra, sic exaltatae sunt viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris* (Isai. LV, 9). Dicimur amare, et Deus : dicimur nosse, et Deus ; et multa in hunc modum. Sed Deus amat ut charitas, novit ut veritas, sedet ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut virtus, revelat ut lux, assistit ut pietas. Quæ omnia faciunt et Angeli, fecimus et nos : sed longe inferiori modo, non utique bono quod sumus, sed quod participamus.

CAPUT VI.

Principii et essentiæ rationem proprie soli Deo convenire.

13. Nunc jam transi spiritus istos, si forte cum sponsa dicere possis et tu : *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea* (Cantic III, 4). Quis est ? Non sane occurrit melius, quam *Qui est*. Hoc ipse de se voluit responderi, hoc docuit, dicente Moysæ ad populum, ipso quidem injungente : *Qui est, misit me ad vos* (Exod. III, 14). Merito quidem. Nil competentius æternitati, quæ Deus est. Si bonum, si magnum, si beatum, si sapientem, vel quidquid tale de Deo dixeris ; in hoc verbo instaura-

(69) Vide Sermonem 5 in Cantica, n. 8 et ibi notam.

tur, quod est, *Est*. Nempe hoc est esse, quod hæc omnia esse. Si et centum talia addas, non recessisti ab esse. Sic ea dixeris, nihil addidisti : si non dixeris, nihil minuísti. Jam si vidisti hoc tam singulare tam summum esse, nonne in comparatione hujus quidquid hoc non est, judicas potius non esse quam esse ? Quid item Deus ? Sine quo nihil est. Tam nihil esse sine ipso, quam nec ipse sine se potest. Ipse sibi, ipse omnibus est. Ac per hoc quodammodo ipse solus est, qui suum ipsius est, et omnium esse. Quid est Deus ? Principium : et hoc ipse de se responsum dedit (Joan. VIII, 25). Multa in rebus dicuntur principia, sed respectu posteriorum. Alioquin si ad aliquid præcedens respicias, ipsum potius principium dabis. Quamobrem si quæras verum simplexque principium, invenias oportet quod principium non habuerit. Ex quo universum cœpit, ipsum profecto minime cœpit. Nam si cœpit, aliunde cœperit necesse est. A se enim cœpit nihil. Nisi forte quis putaverit, quod non erat, dare sibi potuisse, ut esse inciperet ; aut fuisse aliquid, antequam esset. Quod utrumque quia ratio non consentit, constat nihil sibimet extitisse principium. Quod vero aliud principium habuit, primum [al. principium] non fuit. Verum ergo principium nequam cœpit, sed totum ab ipso cœpit.

14. Quid est Deus ? Cui sæcula nec accesserunt, nec decesserunt : nec coæterna tamen. Quid est Deus ? Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia (Rom. XI, 36). Ex quo omnia, creabiliter, non seminabiliter. Per quem omnia, ne alium auctorem atque alium opificem arbitreris. In quo omnia, non quasi in loco, sed quasi in virtute. Ex quo omnia tanquam uno principio, auctore omnium. Per quem omnia, ne alterum principium inducatur 451 artifex. In quo omnia, ne tertium inducatur ; locus. Ex quo omnia non de quo, quia non est materia Deus : efficiens causa est, non materialis. Frustra philosophi materiam quærent : non eguit materia Deus. Non enim officinam quæsit, non artificem. Ipse per se omnia fecit. Unde ? De nihilo : nam si ex aliquo fecit, illud non fecit, ac per hoc nec omnia. Absit ut de sua incorrupta incorruptibilique substantia tam multa fecerit ; etsi bona, corruptibilia tamen. Quæris si in ipso omnia, ipse ubi ? Nihil minus invenio. Quis capiat locus ? Quæris ubi non sit ? Nec hoc quidem dixerim. Quis sine Deo locus ? Incomprehensibilis est Deus : sed non parum apprehendisti, si hoc tibi de eo compertum est quod nusquam sit, qui non clauditur loco ; et nusquam non sit, qui non excluditur loco. Suo autem illo sublimes atque incomprehensibili modo, sicut omnia in ipso, sic ipse in omnibus est. Denique sicut ait evangelista, *in mundo erat* (Joan. I, 10). Alias vero, ubi erat antequam mundus fieret, ibi est. Non est quod quæras ultra ubi erat : præter ipsum nihil erat. Ergo in se ipso erat.

CAPUT VII

Deum et simplicem et trinum esse.

15. Quid est Deus ? Quo nihil melius cogitari potest. Si approbas, non oportet assentiaris esse aliquid, quo Deus sit (70), et quod Deus non sit. Hoc enim sine dubio melius. Quomodo non melius Deo, si Deus non est, quod dat Deo ut sit ? At melius illam divinitatem, qua dicunt Deum esse (71), non a iud quam Deum esse fatemur. Non est ergo in Deo nisi Deus. Quid ? inquit : negas Deum habere divinitatem ? Non, sed quod habet, hoc est. Negas divinitatem (72) Deum esse ? Non, sed non alia, quam quæ ipse est. Aut si tu aliam invenisti, adjuvet me Trinitas Deus, adversus illam (73) tota me contumacia erigo. Quaternitas orbem disternat, non signat deitatem. Deus Trinitas est, Deus trium singula personarum. Si quartam divinitatem adicere placet ; interim ego hanc, quæ Deus non est, persuasi mihi minime adorandam. Puto quod et tu. Nempe *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Luc. IV, 8). Gloriosa vero divinitas, quæ sibi honorem non audeat arrogare divinum. At melius quartum hoc omnino respicimus, quam sine honore recipimus. Multa dicuntur esse in Deo, et quidem sane catholiceque, sed multa unum. Alioquin si diversa putemus, non quaternitatem habemus, sed centenitatem. Verbi causa, dicimus magnum, bonum, justum, et innumera talia : sed nisi omnia unum in Deo, et cum Deo consideres, habebis multiplicem Deum.

16. Mihi vero non deest quot cogitem melius ejus modi Deo tuo. Quæris quid ? Mera simplicitas. Vero iudicio, natura simplex multiplici antefertur. Scio quod ad hæc respondere solent. Non multa, inquit, sed unam tantum divinitatem, quæ omnia illa sunt, Deo ut sit conferre asserimus. Asseritis ergo, etsi non multiplicem, duplicem Deum ; et non ad merum simplex pervenistis, neque ad id, quo melius cogitari non potest. Tam non est simplex, quod vel uni fuerit obnoxium formæ, quam nec virgo vel uni cognita viro. Securus loquor, ne is quidem qui vel duplex est, erit meus. Habeo enim meliorem. Esto quod hunc numero et multiplici antepo- nam : sed plane præ simplici sperno. Meus Deus ipse catholice est. Tam non habet hoc et illud, quam non hæc et illa. Est qui est, non quæ est. Purus, simplex, integer, perfectus, constans sibi, nihil de temporibus, nihil de locis, nihil de rebus trahens in se, nihil ex se deponens in eis ; non habens quod ad numerum 452 dividat, non quæ colligat ad unum. Unum quippe est, sed non unum. Non partibus constat, ut corpus ; non affecti-

(70) Necessaria prorsus correctio ex duobus manuscriptis Colbertinis ; ubi in antehac editis, *quod Deus sit*. Ratio ex consequentibus perspicua.

(71) Nempe Gilbertus Porretanus Pictavensis episcopus, ejusque sequaces, damnati in concilio Remensi anno 1148, de quo Gaufridus, libro III de Vita S. Bernardi, n. 15. Idem Gaufridus libellum edidit de rebus gestis in concilio Remensi contra Gilber-

bus distat, ut anima : non formis substat, ut omne quod factum est ; sed neque formæ, ut istis visum est. Magna laus videlicet Deo, ut se ab informitate vindicet, forma una esse contentum. Hoc est dicere, cætera pluribus, Deum non nisi uni debere quod est. Quid ? Cujus beneficio sunt quæ sunt, ipse pro suo esse alteri beneficio (74) inclinabit ? Laus ista, ut vulgo dicitur, blasphemiam valet. An non pluris est nullo indigere quam uno ? Habe reverentiam Deo, ut quod pluris est, illi tribuas. Si cor tuum usque huc ascendere potuit, Deum tuum infra quomodo collocabis ? Ipse sibi forma, ipse sibi essentia est. In hoc interim gradu suspicio illum : et si alter potior appareret, illum potius darem. Numquid verendum, ne cogitatio transvolet illum ? Quantumcumque in altum proficiat, ultra est. Infra quod homo cogitare possit, altissimum quærare, ridiculum est ; statuere, impium. Ultra, non citra quærendus est.

17. Ascende adhuc, si potes, ad cor altius, et exaltabitur Deus. Non est formatus Deus : forma est. Non est affectus Deus : affectio est. Non est compositus Deus : merum simplex est. Et ut liquido noveris, quid simplex dicam : idem quod unum. Tam simplex Deus, quam unus est. Est autem unus, et quo modo aliud nihil. Si dici possit, unissimus est. Unus est sol, quod non sit ulter : una luna, quod æque altera non sit. Atque id quidem Deus, sed plus. Quid plus ? Unus est etiam sibi. Et hoc vis tibi declarari ? Idem est semper, et uno modo. Non sic unus sol, non sic una luna. Clamat uterque non esse unum sibi ; ille motibus, illa et defectibus suis. Deus autem non modo unus sibi : et in se unus est. Nihil in se nisi se habet. Non ex tempore alterationem habet, non in substantia alteritatem hinc de eo Boetius : « Hoc vere unum, in quo nullus est numerus, nullum in eo aliud præter id quod est : Neque enim subjectum fieri potest : forma enim est. » Compara huic uni omne quod unum dici potest ; et unum non erit. Trinitas est tamen Deus. Quid ergo ? Destruimus quod dictum est de unitate, quia inducimus trinitatem ? Non ; sed statuimus unitatem. Dicimus Patrem, dicimus Filium, dicimus Spiritum sanctum ; non tamen tres Deos, sed unum. Quid sibi valt iste (ut sic loquar) absque numero numerus ? Si tria, quomodo non numerus ? si unum, ubi numerus ? Sed habeo, inquis, quid numerem, et quid non numerem. Substantia una est : personæ tres sunt. Quid mirum ? quid vel obscurum in hoc ? Nihil, si personæ seorsum a substantia cogitentur. Nunc vero cum tres illæ personæ illa substantia sint, et illa una substantia tres

tum, de quo ad sermonem 80 in Cantica.

(72) Alii male *divinitatem*. Eadem correctio adhibita in sermone 80 super Cantica, n. 15.

(73) Editi addunt, *vel quaternitatem*, sed deest in manuscriptis.

(74) Quidam cum Horstio habent *alterius beneficio*. Sed planior sensus, *alteri beneficio*, ut in prioribus manuscriptis.